

Радмила Маринковић
СВЕТОРОДНА ГОСПОДА СРПСКА

БИБЛИОТЕКА
КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
КЊИГА 15

Радмила Маринковић
СВЕТОРОДНА ГОСПОДА СРПСКА

Издавач
Друштво за српски језик и књижевност Србије

За издавача
Вељко Брборић

Уредници
Вељко Брборић
Босиљка Милић
Зона Мркаљ

Рецензенти
проф. др Јелка Ређеп
проф. др Душан Иванић

Тираж
1000 примерака

Штампа

Чигоја
ШТАМПА

Студентски трг 13
е:mail: chigoja@eunet.yu

ISBN 978-86-84885-14-4

РАДМИЛА МАРИНКОВИЋ

СВЕТОРОДНА ГОСПОДА СРПСКА

Истраживања српске књижевности
средњег века

Друго, допуњено издање

Београд,
2007.

САДРЖАЈ

Уводна разматрања

Усмени и писани поетски систем у српском средњем веку	7
Утицај начина комуникације на структуру уметничког дела у усменој и средњовековној књижевности	13
Аутобиографски исказ	19
О српској средњовековној биографској књижевности	29

Формирање српске биографске књижевности

Српске повеље о оснивању манастира Хиландара	39
Друга и трећа глава Хиландарског типика	57
Савин Извештај о боловању и смрти блаженог оца Симеона	87
Историја настанка „Живота господина Симеона” од Светога Саве	99
Хиландарско житије преподобног и блаженог оца нашег господина Симеона од Светога Саве – могућност реконструкције ..	115
Грчке повеље о оснивању српског Хиландара	127

Претходна искуства

Српска књижевност Немањиног доба	139
Немањина дворска канцеларија	155

Типологија. Структура

Владимир Мономах и Свети Сава	165
Типологија чуда у српској књижевности средњег века	183
Доментијанов опис преноса моштију Светога Саве из Трнова у Милешеву	191
Запади и истоци Растка Немањића – по Доментијану	211

Поетизација историје

Поетизација ликова првих хришћанских владара у словенским књижевностима	221
Владарске биографије из времена Немањића	231
Како проучавати Данилов зборник	249
Живота мојега дело – аутобиографија цара Стефана Душана	259
Српска уметничка проза средњег века и историја	263

Лик краља Драгутина у Даниловом зборнику	275
Негативни јунак и наративна структура у Даниловом зборнику	291
Романескна нарација	
Роман као књижевни род у средњовековној књижевности	
Јужних и Источних Словена	307
Духовни и витешки роман у српској средњовековној књижевности	325
Српска средњовековна биографија – историјски роман?	339
Текстологија и поетика	
Текстологија и поетика у проучавању старе српске књижевности	351
Нови литерарни облици	
Типологија Косовских подвига	373
О генези Слова љубве или Деспотов Канционијер	381
Инок из Далше или о генези српске аутобиографије	403
Извор трајања	
Српска књижевност прве половине XVI века	425
Библиографски подаци	437
Реч аутора уз прво издање	441
Реч аутора уз друго издање	443
Пренумеранти за прво издање	445

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

УСМЕНИ И ПИСАНИ ПОЕТСКИ СИСТЕМ У СРПСКОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Српска средњевијековна култура припада типу културе у коме постоје два језика и две књижевности: језик црквене писмености и књижевности на њему писане, и језик народа и усмене поезије. Тај тип културе карактеристика је средњег века, када се култура одвија на религијској основи феудалног друштвеног система.

До примања хришћанства Срби су, као и сви Словени, имали јединствену културу дуге традиције и снаге, која је потицала из једнакости и сличности са бројним словенским племенима. Постојао је само један језик и само један поетски систем којим су усмено изражаване све потребе племенског живота. Током сеобе и насељавања на новим стаништима дошло је до брзих промена: сељења и ратови издвајали су у племену његове вође, развијали историјску свест, што рађа усмену епiku, прозну или поетску. Сусрет са хришћанском културом упознаће их са сасвим различитим поетским системом, који се стотинама година развијао на хебрејско-хеленским основама, а исказује се језиком који се сматра светим. Иако хришћанска култура продире постепено и неће одмах обухватити све крајеве и све друштвене слојеве, сама њена појава означитиће крај јединствености културног система. Појавиће се културни тип са два вида – стари традицијски усмени, и – нови, писмени, хришћанско-цивилизацијски. Међу њима настају разни облици контакта, мешања, прожимања, најпре сасвим механички, док се не успостави чврст културни склоп који паралелно почива на оба вида културе и на њиховом продуктивном односу.

Контакти са хришћанством теку паралелно са настанком првих српских државних заједница: Травуније, Хума, Босне, Зете, Рашке, које се организују у мањим пределима, међу горостасним планинским ланцима, на географском принципу, као што и њихова имена говоре. То прети разбијањем веза међу деловима српског народа и дезинтеграцијом традиционалних културних облика. Томе доприноси и христјанизовање. Хришћанску културу шири организација, црква, а она делује међу српским државицама из разних центара, доносећи различите варијанте хришћанске културе. Наслућивао се процес који води стварању више варијаната оба вида културе, традицијског и цивилизацијског. Поетски усмени систем је у овим временима несумњиво знатно јачи и свом снагом се

наметао хришћанским писцима. Учени бенедиктинац, поп Дукљанин, савесно бележи предања, легенде, рефлексе епике у своме „Летопису”, кад покушава да сачини укупну историју Словена на Балкану. Очевидно је да су сви историјски догађаји традиционално обликовани, у усменој прози или поезији, пре настанка писмености и са њима први хришћански писци морају рачунати.

Основ нове, хришћанске културе био је, старословенски језик. Иако је свим Словенима овај њихов свети језик био јасан, ипак су њихови језици у тој мери били диференцирани да на том заједничком језику нису могли остати, те је дошло до стварања његових редакција. Била је потребна велика морална снага и развијена свест о праву народа на сопствену културу да би настала акција која је довела до српске редакције старословенског језика, то јест до српскословенског језика. Ова акција изведена је пре постојања самосталне и јединствене српске државе и цркве, само из културних потреба, и утолико је њен значај већи. Показује се да је стварање српскословенског језика било припрема, основ на којем се неколико деценија потом организовала српска црква. Та иста развијена свест довела је после дугогодишњих упорних борби до стварања самосталне и јединствене српске државе на народносним основама, а не територијалним као дотле, па је створена заједница „свих српских земаља” како пише у титули Немањиној и његових наследника. Једино је Босна остала изван ове народне заједнице, те неће успети да се оформи као чврста организација и да изгради сопствени идентитет. На овакву, квалитативно нову фазу народног окупљања, нису били спремни сви народи. Оформљење српске народне државне заједнице постао је онај снажни оквир у коме се могла сажети и даље развијати традицијска српска култура. Када се одмах потом постигне и црквена самосталност, добиће се и битан услов за коначно прихватање хришћанске културе у широким друштвеним слојевима. Тако су се стекла три фактора, сва три очевидно плод истог духовног подстицаја – један цивилизацијски језик, и то свој, српскословенски; једна држава, и то своја, српска; једна црквена организација, и то своја српска – светосавска, – сва три фактора као основ, и услов, аутохтоног српског типа средње-вековне културе.

Могло би се очекивати да сада, кад хришћанска култура код Срба добија потпуне могућности да се самостално изграђује, да сада, дакле, дође до поларизовања два културна типа, старог и новог. А то би се подударало и са другим искуствима: ово доба пуног размаха феудализма показује такве културне моделе у којима хришћанска култура у својој моћи уништава усмену културу, или је бар потискује на маргине живота. Тако се догађало кад је цивилизацијска култура негована на народу страним језицима и кад је феудални господарски друштвени слој био туђин-

ски. Код Срба је, међутим, створен културни модел са два потпуно равноправна вида, писменим и усменим.

Најпре, тај однос се види у језику. Иако је свети језик, језик цркве, постао и књижевни, он је словенски и са српским особинама, чиме је поларизација између писане и усмене речи знатно умањена, те је народни језик могао да се појави и у писаним текстовима. То се нарочито дешава у језику канцеларије, у повељама и законцима, где су уводни и закључни делови, који имају теоријски и свечани карактер, писани српскословенски, стилем високе хришћанске литературе, а централни делови, у којима су законске или економске одредбе, као практични део документа, писани су народним језиком и изразом усменог, обичајног права. Два језика, дакле, живе заједно у истом тексту, али имају различите функције. И управо двојство функција захтева да се појаве два језика и да се међусобно допуњавају у истом документу.

Односи два вида културе у књижевности знатно су сложенији. Ради се о два поетска система, о две поетике, различитога порекла и традиције. И функције ове две поетике у животу друштва јесу различите. Али ни једна ни друга нису довољно отворене да би задовољиле све културне и естетске потребе, те стога неминовно морају да „сарађују”, допуњујући се или прожимајући се. Тако, системи књижевних жанрова у ове две поетике потпуно су различити. Оригинална српска књижевност негује се у средњем веку у оквиру обредних књижевних жанрова, наслеђених из старословенског периода. Тим системом жанрова нису могла да се изразе индивидуална људска осећања и световне теме. Стога су жанрови усмене поетике, лирска и епска песма, приповетка и друге, допуњавали писани књижевни систем жанрова. Имали су различите функције. Зато у средњем веку писана српска књижевност и није изградила љубавну поезију, иако је била у контактима са западноевропском књижевношћу, где је овај жанр доживео богат расцвет.

Стефан Првовенчани је, каже Теодосије, на гозбама забављао своје госте бубњевима и гуслама и био врло вешт приповедалац. Кретао се дакле сасвим суверено у поетици усменог израза. А он је први српски писац који негује развијену прозну врсту хришћанског система, учену, реторску хагиографију, па је постао класичан образац тог жанра у нас. У тако ствараној српској култури средњег века двојство литерарног живота јесте израз двојства у човеку. Писана и усмена реч нису ознаке друштвено поларизованих класа. Феудалац живи и са једним и са другим системом подједнако. Неук човек, а он је углавном припадник нижих класа, остаје на усменом изразу, али то не значи да не познаје и остварења писаног система. Јер, он је хришћанин, а хришћанство се обраћа свим верницима. Стога и идеје, схватања, и теме хришћанске продукције долазе, разним путевима, до свих друштвених слојева, баш као и црквена

архитектура, сликарство и музика. Људи су то гледали и слушали. Овај тип културе није класно строго омеђен, како то обично замишљамо. Тачно је да се он јавља и траје у феудалном друштву, али у својим културним захтевима опонентне класе нису строго подељене, него користе оба вида културе.

Међутим, класна раздвајања се јављају у сваком од ова два вида културе понаособ. У писаној, хришћанској књижевности поред високих жанрова: химнографије, реторике, хагиографије, постоји веома богата литература хришћанске белетристике и дидактике, која и поетским језиком и схватањима, па и језичким изразом, рачуна управо са нижим, неуким слојевима друштва. Ту се поготово мора мислити на широко распрострањену апокрифну књижевност, која измиче контроли цркве и представља цео један литерарни свет између учености и фолклора. Усмени поетски израз, са своје стране, има свој традиционални, народни део, потекао из најранијег доба паганске религије, везан за свакодневицу, обичаје и догађаје из патријархалног живота, који је до наших дана сачувао печат своје дубоке старине, а који феудалца није много интересовао. Али љубавна поезија долазила је до њега и несумњиво је да је живо учествовао у њеном трајању. Млади Растко, опет да користимо Теодосија, није волео да слуша штетне песме младићких жеља које ослабљују душу до краја. Шта је то друго него љубавна поезија? А поетска сећања на славне ратничке подвиге прошлих времена, каквих је у овом ратничком добу било много, и настала су, свакако, онда кад се из масе издвојило родовско племство, и њихов пут у високо феудално друштво био је сасвим природан. Усмена српска епика двора и војника није сачувана, али су преводиоци познатих витешких романа о Троји и Александру Великом користили један врло изграђен епско-ратнички израз, који је пре тога морао бити дуго клесан, а налазимо га и у записима на гробним белезима војника и војвода, као и у најраније забележеним јуначким песмама, скинутим са уста народа.

Однос између усмене и писане књижевности био је у српском средњем веку веома продуктиван. Својом домаћом тематиком писана књижевност ће поћи за усменом. Писаће о држави, о питањима власти, о ратовањима за слободу, о владарима. Створиће једно епско виђење владара-свеца и схватити на тај начин историју. У усменом поетском систему морало је бити изграђено виђење прошлости кроз епске ликове народних вођа, морала је бити створена једна поетизована историја кад је такав однос остварен и у писаној продукцији. Свети Сава започиње серију српских биографија причајући о своме оцу Немањи као о оцу народа и сликајући један скоро патријархалан однос између владара и поданика. Оригинална српска књижевност потом ће се бавити само описивањем живота славних људи српског народа, њима ће бити даровани светитељ-

ски венци и они ће постати узори моралног живљења, чега у тој мери и у тако систематичној доследности нема код других народа. Тако је створена српска биографска радња, која чини богату карактеристику и посебност српске средњеveковне књижевности.